

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-362-374

УДК 340.5

О. В. БАТАНОВ,
доктор юридичних наук, професор*
ORCID: 0000-0002-0239-4539

ЛЮДИНА В МІСЦЕВОМУ САМОВРЯДУВАННІ: ПРАВОВЕ ЛЮДИНОРОЗУМІННЯ ЯК ПРЕДМЕТНА ОСНОВА СУЧАСНОГО МУНІЦИПАЛЬНОГО ПРАВА

У статті розглядається проблематика формування та реалізації прав людини в місцевому самоврядуванні з точки зору предмета муніципального права як галузі права України. Досліджено феноменологію муніципальних прав людини в контексті їх появи, розвитку і розуміння як інституту національного муніципального і конституційного права. Наведено авторське визначення муніципальних прав людини та здійснено доктринальний аналіз підходів щодо тлумачення їх змісту, видів, принципів та форм реалізації.

Стверджується, що, маючи закріплені у Конституції України індивідуальний, груповий, колективний правовий статус (людина-житель, людина-громадянин, людина-іноземець тощо, а також відповідні їм рольові позиції у територіальній громаді), людина суттєво доповнює його своїм муніципально-правовим статусом, що фактично веде до появи феноменології муніципальних прав людини.

Ключові слова: муніципальне право, муніципалізм, місцеве самоврядування, локальна демократія, публічна влада, муніципальна влада, територіальна громада, житель – член територіальної громади, конституційно-правовий статус людини і громадянина, муніципальний статус людини, муніципальні права людини.

Batanov Oleksandr. A person in local self-government: legal understanding of people as the subject-matter basis of modern municipal law

The article considers the issue of creation and implementation of human rights in local self-government from the point of view of the subject of municipal law as a branch of law of Ukraine. The phenomenology of municipal human rights in the context of their rise, development and understanding as a new constant of national municipal and constitutional law is studied. The author's definition of municipal human rights is given and the doctrinal analysis of approaches to the interpretation of their content, types, principles, and forms of effectuation is carried out.

The authors claim that having an individual, group, collective legal status enshrined in the constitution (resident, citizen, foreigner, etc., as well as their respective role positions in the territorial community), a person significantly complements it with its municipal status, which actually leads to the emergence of the phenomenology of municipal human rights.

* **Batanov Oleksandr**, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor

© О. В. Батанов, 2024

Key words: municipal law, municipalism, local self-government, local democracy, public authority, municipal authority, territorial community, resident-member of the territorial community, constitutional and legal status of a person and a citizen, municipal human status, municipal human rights.

Вступ. Одним із найбільш примітних явищ у становленні та розвитку демократичної правової державності в Україні є відродження місцевого самоврядування та, на цій основі, – формування муніципального права як самостійної галузі права України. Сьогодні муніципальне право – це галузь права, яка динамічно розвивається. В основі її формування знаходяться об'єктивні передумови, які пов'язані насамперед з наявністю самостійного для муніципального права предмета правового регулювання як особливої сфери суспільних відносин, які виникають на базі тієї системи самоорганізації людей, яка визнається та функціонує за місцем їх проживання.

Формування сучасної вітчизняної муніципально-правової доктрини поставило перед вченими-муніципалістами низку концептуальних завдань, від вирішення яких і залежить результативність переосмислення сутності, змісту (системи) та функцій муніципального права як галузі права. Одним із таких завдань є остаточна відмова від догматичних рудиментів радянської юридичної науки, яка, попри те, що муніципальне право та місцеве самоврядування взагалі були не властивими тогочасній правовій теорії та практиці, як це не дивно, міцно вкоренилася у вітчизняній муніципально-правовій доктрині. Насамперед це проявляється у проникненні у матерію муніципального права багатьох принципів, підходів і стереотипів, властивих теорії та практиці радянського державного будівництва, а також державній (етатистській) концепції місцевого самоврядування. У силу цього вироблення сучасних поглядів на муніципально-правові явища та процеси є актуальним завданням муніципально-правової доктрини.

Огляд літератури. За останні роки вітчизняна юридична наука виробила певні підходи до проблем муніципального права, вагомий внесок у формування доктрини якого зробили М. О. Баймуратов, В. І. Борденюк, О. М. Бориславська, І. А. Галіахметов, К. В. Головка, В. П. Грובה, І. В. Дробуш, Б. В. Калиновський, В. М. Кампо, М. І. Корнієнко, Б. Я. Кофман, В. В. Кравченко, П. М. Любченко, Н. В. Мішина, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, О. В. Прієшкіна, М. О. Пухтинський, В. А. Стрільчук та ін.

Постановка проблеми дослідження. Прийняття Конституції України, формування законодавства про місцеве самоврядування, розвиток доктрини муніципального права стали потужним поштовхом до активізації української науки муніципального права, одним із найбільш актуальних і перспективних напрямів якої й є проблема муніципальних прав людини, які є функціонально-телеологічною домінантою предмета муніципального права та серцевиною його людиновимірної доктрини. Відповідний інтерес до цієї тематики зумовлений тим, що проблеми муніципального права потребують додатково-

го дослідження не лише з точки зору з'ясування його предмета, методу, місця в системі права, а й переосмислення усієї філософії взаємозв'язку людини та муніципального права, формування його людиновимірної концепції.

Виходячи з цих міркувань, метою і завданням дослідження є висвітлення засад людиновимірної концепції муніципального права.

Виклад основного матеріалу. Людиновимірна (людиноцентристська) концепція сучасної муніципально-правової доктрини є визначальною парадигмальною передумовою перегляду сутності та змісту предмета сучасного муніципального права. Однак лише останнім часом на сторінках муніципально-правової літератури вчені-муніципалісти намагаються акцентувати увагу на трансформації політичних, соціально-економічних і духовно-культурних умов у державі, що змушують модифікувати орієнтири не тільки у муніципально-правовому регулюванні, а й у розробці наукового підґрунтя такої діяльності.

Базис для певних трансформаційних процесів у сфері місцевого самоврядування був закладений ще у Програмі державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні¹, у якій не лише декларувалося, що «розвиток місцевого самоврядування є на сучасному етапі одним із найпріоритетніших напрямів державної політики України», а й устанавлювався основний вектор її реалізації – «сприяння формуванню економічно достатніх територіальних громад».

Станом на сьогодні одним із найважливіших документів програмного характеру у сфері децентралізації та розвитку муніципального права залишається Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р.², наслідком реалізації якої є суттєві зміни сутнісного характеру, які вже впроваджуються протягом останніх років у практиці муніципального будівництва. У цьому контексті справедливою буде в цілому схвальна оцінка тих реформаційних процесів, що останніми роками відбуваються у сфері місцевого самоврядування, оскільки вони спрямовані на наближення муніципальної влади до потреб людини та утвердження принципу верховенства права у місцевому самоврядуванні.

Філософія людиноцентризму загалом полягає не тільки у визнанні людини соціокультурним феноменом, який є центральною ланкою всіх соціальних процесів та явищ, а й у вивченні проблем людини в усіх її сутнісних аспектах (у т. ч. в аспекті її зв'язку із державою). Людиноцентризм як самостійний концепт філософського розуміння людини не тільки вбирає в себе та розвиває ідеї антропоцентризму, гуманізму і філософської антропології, а й значно поглиблює та пристосовує їх до сучасних умов розвитку суспільства та територіальних громад.

Саме філософський зміст людиноцентризму є основою для оновленої концепції муніципально-правової доктрини та муніципального права, яка полягає у забезпеченні та дотриманні у муніципальній (публічно-самовряд-

ній) сфері принципу верховенства права (правовладдя). При цьому автор вже багато років стверджує, що дослідження прав людини у контексті місцевого самоврядування та конституційно-правових проблем організації та функціонування муніципальної влади, так само як і концептуалізація місцевого самоврядування через призму прав людини та реалізації принципу верховенства права, який передбачає панування права в суспільстві та вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо, є одним із найважливіших завдань юридичної науки. Це має не тільки науково-теоретичне значення, а й насамперед практичну значущість: і з точки зору розвитку законодавства, і в сенсі вирішення конкретних питань формування реального місцевого самоврядування та становлення муніципальної влади та сучасної доктрини муніципального права³.

У силу цього слід особливо наголосити на беззаперечній необхідності перегляду основних ознак, категорій та інститутів муніципального права, виходячи саме із суті та призначення принципу верховенства права. Правильне з'ясування та тлумачення сутності принципу верховенства права дасть змогу не лише визначити предмет і функціональне призначення муніципального права, а і зміст методів муніципально-правового регулювання та пріоритети у їх використанні.

Людиновимірна концепція муніципального права має базуватися на ідейних і праксеологічних засадах муніципальних прав людини. Свідченням того є вихідні засади Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р.⁴, прийняття якої зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері. Так, метою Стратегії проголошується забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника у процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Про унікальну роль місцевого самоврядування у процесах реалізації та захисту прав людини свідчить формування та практичне здійснення системи вимірювання індексу реалізації прав людини на місцевому рівні, що є спільним проектом Української Гельсінської спілки з прав людини та Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Цей проект, перші результати якого були презентовані ще у грудні 2016 р., побудований за міжнародними принципами «Human Rights Indicators» та є уніфікованим механізмом оцінки дієвості місцевої влади у сфері забезпечення прав і потреб громади. Мета цієї ініціативи – оцінити стан дотримання прав людини в межах компетенції органів місцевого самоврядування в низці регіонів і в адміністративних одиницях різного рівня. Своєрідний «паспорт» дотриман-

ня прав людини має стати підставою для подальших кроків і у сфері навчання державних службовців, і у сфері більш пильного контролю з боку місцевої громади за діяльністю місцевих органів управління⁵.

Актуалізація досліджень правової природи, становлення та розвитку муніципальних прав людини зумовлена певними факторами, серед яких: становлення в Україні конституційного ладу, розвитку державності, які пов'язані з формуванням інститутів громадянського суспільства і соціальної держави, в якості найважливіших правових домінант, що сприяло зростанню на тлі демократичних перетворень соціальної і політичної активності громадян; визнання, легалізація, легітимація, конституційна та законодавча регламентація самого інституту місцевого самоврядування як важливого демократичного феномена; визнання локальної демократії простором, де відбувається фактична життєдіяльність людини та проявляються всі її життєві потреби, формуються реальні соціальні та державно-правові механізми захисту прав людини, що є запорукою створення відповідного соціального середовища – простору, вільного від права (правовільного простору), де людина, а в нашому випадку мешканець відповідної території держави – член територіальної громади, може самостійно модифікувати алгоритм своєї поведінки та здійснювати конкретні дії⁶.

Г. Г. Танаджі до названих факторів додає також перехід України до ринкових відносин, що визвав могутні трансформаційні процеси та роздержавлення економічної системи, зумовив інституційне зростання та широке використання можливостей феномену «автономії волі індивіда», посилення почуття особистої відповідальності та усвідомленого ставлення людини до результатів своєї діяльності, що сприяло посиленню відповідних інтенцій (прагнень) у людини щодо моделювання своєї поведінки в рамках макро- (у межах держави) та мікросоціуму (в межах мікроспільноти – територіальної громади). Результатом останнього, на думку цього автора, стала суттєва модифікація та зміни телеологічного (цільового) наповнення правового статусу та правового мodusу особистості (від системи координат «держава – людина» до системи координат «людина – місцеве самоврядування – держава»), що привело до об'єктивного зниження декларативного потенціалу конституційно-правового статусу людини і громадянина та його зростання й наповнення активним функціонально-екзистенційним змістом⁷.

У цьому аспекті місцеве самоврядування відіграє вагомий роль у процесах формування та функціонування громадянського суспільства, враховуючи, що усі права, свободи та колективні види соціально-політичної, господарсько-економічної та духовно-культурної активності, різні недержавні прояви суспільного життя людей зароджуються та в підсумку реалізуються у територіальних громадах, які утворюють соціальну базу громадянського суспільства. По суті, як зазначається у сучасних філософських дослідженнях, громада є середовищем реалізації сутнісного потенціалу особи та задоволення основних екзистенційних потреб людини, зокрема через: налагодження і під-

тримання міжособистісних зв'язків, піклування про іншого та водночас відчуття стабільності й особистої безпеки, подолання пасивної тваринної природи через соціалізацію, формування індивідуальної ідентичності та колективної відданості. Громада у цьому сенсі є ефективним механізмом поєднання особи (індивідуального) та соціуму (колективного)⁸.

Таке осмислення феномена територіальної громади слугує становленню нових філософських, політологічних і правових дискурсів щодо сутнісного, змістового, аксіологічного, онтологічного, функціонально-телеологічного розуміння нагальних проблем територіального облаштування громад та їх членів – жителів сіл, селищ та міст. Незважаючи на велику кількість галузевих досліджень, проблема територіальної громади не вивчалася комплексно, цілісно, що зумовило фрагментарність і розпорошеність уявлень про цей феномен. Проблема оптимального облаштування територіальної громади в сучасному швидко змінюваному соціумі й оптимізація взаємин з центральною владою та іншими соціальними суб'єктами заради створення умов для повноцінної життєдіяльності людини є актуальною та потребує теоретичної концептуалізації. Соціально-філософський аналіз феномена територіальної громади потребує всебічного вивчення її мисленнєвих моделей, що сприятиме вдосконаленню соціальних практик щодо її організації та розвитку. Рефлексія соціально-філософських вимірів феномена територіальної громади як модернізованого інституту традиційної світової та української культури видається актуальною та своєчасною в філософських розмислах сьогодення⁹.

Тобто, з огляду на проблеми прав людини та муніципально-правового виміру їх реалізації з позиції інституціоналізації муніципальних структур та їх суб'єктно-об'єктного складу, слід виходити з того, що, незважаючи на полісуб'єктність муніципальної влади, формоутворювальною основою муніципально-владних відносин є територіальна громада. Саме територіальна громада є необхідною демократичною противагою центральній владі й сприяє обмеженню виявів свавілля з боку держави. Передача тих чи інших повноважень на рівень територіальних громад дає змогу запобігти зайвій концентрації влади на центральному рівні, переобтяженню центрального апарату місцевими справами¹⁰.

Такий підхід до територіальних громад як до структуроутворювального елементу системи місцевого самоврядування, основного носія його функцій і повноважень, а не як до його другорядного й побічного компонента, дає змогу не лише провести ефективну реформу у сфері децентралізації та відродити розуміння місцевого самоврядування як форми реалізації громадства у буквальному розумінні, а й створити ефективні механізми реалізації та захисту муніципальних прав людини.

Вважаємо, що усвідомлення феномена територіальної громади як первинного суб'єкта муніципальної влади й інституційної та функціонально-телеологічної основи децентралізаційних процесів має колосальне доктринальне та праксеологічне значення у контексті розуміння муніципальних

прав людини. Філософський, політологічний, соціологічний, економічний та особливо конституційно-правовий аналіз людиновимірності правосуб'єктності територіальних громад повинен здійснюватися не лише за формально-атрибутивними критеріями (наприклад, демографічна структура, характер спілкування всередині спільноти, її територіально-географічні розміри), а й за змістовими. Зокрема, з точки зору децентралізаційних процесів «територіальна громада» означає не просто сукупність людей, які проживають на певній території, а природну форму об'єднання місцевих жителів, які вступають у певні юридично значущі зв'язки один з одним.

Саме питання щодо розуміння природи територіальної громади, її прав як колективного суб'єкта конституційних відносин, а також соціально-політичної форми реалізації більшості індивідуальних і колективних прав людини є центральним в історії муніципально-правової думки. З одного боку, у сучасній муніципальній доктрині доведено прямиий зв'язок розвитку територіальних громад зі становленням четвертого покоління прав людини, однією з основних цінностей яких є автономність індивіда¹¹. З другого боку, слід розуміти, що лише природно-правове розуміння місцевого самоврядування як історично зумовленої й інституціоналізованої форми самоорганізації людини за місцем проживання є основною формою віддзеркалення взаємовідносин між державою та громадянським суспільством у правовому просторі.

Звідси домінують ідеєю доктрини людського виміру місцевого самоврядування є те, що територіальна громада як первинний системоутворювальний елемент муніципальної влади насамперед є «природною» корпоративною одиницею, автономність якої виходить не з державної влади, а із суверенітету народу. Держава лише визнає її діяльність, яка реалізується жителями – членами територіальних громад як їх природна соціальна претензія в односторонньому порядку. Держава з допомогою правових засобів лише впорядковує самоврядну активність місцевого населення, не встановлюючи чи створюючи її. Вона, з одного боку, визнаючи природні можливості громад через санкціонування системи муніципальних функцій і повноважень, які пов'язані з регулюванням питань місцевого життя територіальних громад, з другого – має визнати й факт існування муніципальних прав людини.

У силу цього, вважають М. О. Баймуратов і Б. Я. Кофман, більшість прав людини сформувались і виникли саме як її муніципальні права. Це, на їх думку, підтверджує системний аналіз історичної ретроспективи становлення і розвитку європейського (західного) місцевого самоврядування, а за великим рахунком європейських (західних) цінностей (базових принципів) муніципалізму, де муніципальні права людини виступають однією з найважливіших цінностей¹².

Основною аксіологічного підходу як у праві в цілому, так і муніципальному праві зокрема, є «визнання людини найвищою соціальною цінністю та визнання права цінністю, формою відображення і способом втілення людських цінностей. Застосування цього підходу дає змогу встановити, що зако-

номірністю формування, прояву й розвитку ціннісних властивостей ставлення людини й права є розвиток і поступальне здійснення гуманістичної природи права. Одним із проявів такого здійснення є поступ як філософсько-правової та політико-правової думки, так і політико-правової практики у напрямі визнання та утвердження людини «найвищою соціально-правовою цінністю»¹³.

Спираючись на ці теоретико-методологічні підходи, можна зробити висновок, що правовий статус людини в системі місцевого самоврядування характеризується органічною єдністю індивідуальних муніципальних суб'єктивних прав, які належать кожному жителю окремо і можуть бути реалізовані окремим жителем – членом територіальної громади незалежно від інших її членів, та колективних муніципальних прав, реалізація яких можлива лише за допомогою колективних дій усіх чи більшості жителів – членів територіальної громади. За допомогою цього забезпечується, з одного боку, людиноцентристська орієнтація місцевого самоврядування і, з другого – інтеграція автономних, індивідуалістичних засад муніципальної свободи з принципами колективізму, згуртованості громади на місцевому рівні організації політичного, господарсько-економічного та соціально-культурного життя.

При цьому саме людиноцентризм має стати ідейною основою функціонування не лише держави, її органів і посадових осіб, а й місцевого самоврядування. На відміну від юридико-позитивістського праворозуміння, яке тривалий час домінувало у вітчизняній (і не тільки вітчизняній) теоретичній і практичній юриспруденції, мало державоцентристську, а не людиноцентристську спрямованість, тобто було орієнтоване на державу, а не на людину, сучасне муніципальне право спирається на доктрину природного права. Останнє має визначальне значення з точки зору концептуалізації муніципальних прав людини. Як зазначає М. І. Козюбра, проблема взаємозв'язків права і людини тісно пов'язана з історією розвитку праворозуміння, а її вирішення безпосередньо залежить від того, яке місце відводиться людині у формуванні, функціонуванні й розвитку права¹⁴.

У цьому контексті, як з точки зору загальнотеоретичної юриспруденції і теорії муніципального права, так і практики правореалізації та правокористування, особливої актуальності набуває проблема взаємозв'язку між правом (муніципальним правом), людиною (жителем – членом територіальної громади) та суб'єктивними правами людини (муніципальними правами людини) з точки зору типів праворозуміння. При цьому лише людиноцентристська переорієнтація загальнотеоретичної юриспруденції має не тільки суттєве світоглядно-методологічне значення для вивчення актуальних проблем теорії муніципального права та муніципальних прав людини, а й, за словами М. І. Козюбри, «відкриває набагато ширші можливості для пошуку права в процесі практичної юридичної діяльності. Адже обсяг нормативно-правового матеріалу бурхливо й невпинно зростає, він стає все суперечливішим, а нерідко й просто хаотичним. Пошук права в цих умовах дедалі ускладнює-

ся, тому без орієнтації на людину – найвищу, як зазначається в ст. 3 Конституції України, цінність, її права і свободи юрист-практик, навіть досвідчений, не кажучи вже про початківця, ризикує або заплутатися в нормативному лабіринті остаточно, або приймати рішення, що ґрунтуються на букві суперечливого чи й зовсім застарілого закону, тобто ставати на формально-догматичну позицію. Як наслідок, такий догматичний підхід до правозастосування, врешті-решт, призводить до несправедливих, неправових рішень»¹⁵.

Ідеологія «людиноцентризму», або «людино-орієнтована» ідеологія, на думку Р. С. Мельника, полягає у тому, що держава має «служити» інтересам громадян, тобто діяти заради і в ім'я приватних осіб шляхом всебічного забезпечення пріоритету їх прав, свобод та інтересів у публічній сфері¹⁶. У контексті нашого дослідження цю позицію можна екстраполювати й на механізм організації та функціонування муніципальної влади, суб'єкти якої (так само як і українська держава, її органи та посадові особи) мають служити кожній людині окремо незалежно від ознак: раси, майнового стану, статі, політичних уподобань і будь-яких інших ознак. До переліку завдань концепції «людиноцентризму», на його переконання, належать: забезпечення соціально-правової трансформації суспільства і держави (територіальних громад та її легітимних правопредставників. – *Авт.*), результатом якої стане «перетворення» приватних осіб на громадян, вільних особистостей (жителів – членів територіальних громад. – *Авт.*); звільнення приватних осіб від думки про те, що вони лише «гвинтики» державного механізму; сприяння виробленню насамперед норм адміністративного права (муніципального права. – *Авт.*), які зобов'язували б державу (органи та посадових осіб місцевого самоврядування. – *Авт.*) ефективно та послідовно «служити» інтересам приватних осіб (жителів – членів територіальних громад. – *Авт.*); стати сполучною ланкою між принципом верховенства права та його реалізацією на практиці; втілити у життя ідею, сформульовану Ф. Д. Рузвельтом, про те, що «обов'язок держави перед громадянином – це обов'язок слуги перед господарем»¹⁷.

Отже, утвердження й забезпечення універсальності основних прав людини в Україні є логічним продовженням ідеї «служіння» людині не лише української держави, органів і посадових осіб державної влади, а й муніципальної влади та її суб'єктів. При цьому функціонально-телеологічно муніципальна влада спрямована як на забезпечення загальних конституційних прав людини, так і її муніципальних прав. Як зазначає Р. С. Мельник, суб'єктом забезпечення універсальності основних прав людини є також громадянське суспільство (а муніципальна влада та її первинна суб'єктно-функціональна основа – територіальні громади є фундаментом та водночас умовою формування громадянського суспільства. – *Авт.*). «Громадянське суспільство, – вважає він, – має стати інтелектуальним опонентом держави, покликаним доносити до влади зміст публічних інтересів, а також громадську думку щодо напрямів зовнішнього та внутрішнього розвитку країни, способів най-

кращого та найбільш ефективного утвердження та реалізації прав приватних осіб». Як громадянське суспільство, так і держава у своєму функціонуванні мають бути спрямовані та зорієнтовані на утвердження й забезпечення прав людини. Права людини – це те, що не дозволяє ані громадянському суспільству, ані державі перетворитися «на річ у собі»¹⁸.

Як свого роду конгломерат автономності людини та публічності, індивідуалізму та колективізму, муніципальні права утворюють у цьому сенсі не лише важливий елемент нормативного змісту конструкції всієї конституційної моделі місцевого самоврядування, а й його системності, як сукупності логічних, цілеспрямованих зв'язків усіх елементів системи місцевого самоврядування, її аксіологічних, гносеологічних та онтологічних, суб'єктних та об'єктних, інституційних, нормативних і функціональних, статичних і динамічних якостей, які синергетично об'єднані спільністю мети, завдань, принципів та функцій¹⁹. Саме завдяки цьому конституційні інститути муніципальної демократії функціонально-телеологічно орієнтовані не на адміністративно-державні, а на громадянські структури, на пріоритет безпосередніх форм колективної участі жителів у вирішенні питань місцевого значення. А самі інститути місцевого самоврядування в їхньому нормативно-правовому закріпленні просто неможливо розглядати у відриві від муніципальних прав людини, які втілюють у собі суб'єктивні та об'єктивні, внутрішні та зовнішні фактори функціонування даних інститутів як засобу реалізації кожним окремим жителем – членом територіальної громади своїх індивідуальних можливостей брати участь у вирішенні питань місцевого значення.

Висновки. Становлення повноцінної системи місцевого самоврядування, дієздатних територіальних громад і розвиток муніципального права (як галузі права, юридичної науки та навчальної дисципліни) нерозривно пов'язані з проблематикою прав людини, у тому числі з становленням муніципальних прав жителів – членів територіальної громади.

Муніципальні права людини є невід'ємною цінністю демократичного суспільства та держави – муніципальною цінністю (аксіоконцептосфера муніципалізму та сучасного муніципального права), завдяки послідовному та системному втіленню якої існує та стабільно функціонує не лише громадянське суспільство, а і його державна організація – конституційна держава.

Завдяки муніципальним правам людини найкраще та яскравіше розкривається не лише феноменологія місцевого самоврядування та локальної демократії, а й філософія вільної людини (гносеологічний (епістемологічний) вимір муніципалізму та сучасного муніципального права), яка споконвіку функціонує на локальному рівні соціуму поряд і разом з іншими членами людської цивілізації з метою її існування, збереження, виживання, розвитку тощо.

Проблематика взаємозв'язків муніципального права, муніципальної влади і муніципальних прав людини тісно пов'язана з історією розвитку людинорозуміння та праворозуміння в цілому та, отже, муніципального

людинорозуміння та муніципального праворозуміння, а її вирішення безпосередньо залежить від того, яке місце відводиться людині у формуванні, функціонуванні й розвитку муніципального права та муніципальної влади.

1. Програма державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні: затверджена Указом Президента України «Про державну підтримку розвитку місцевого самоврядування в Україні» від 30 серпня 2001 р. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749/2001#Text>. 2. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>. 3. Батанов О. В. Людина і муніципальне право: взаємоз'язок та розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 32–37. 4. Національна стратегія у сфері прав людини: затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021. *Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>. 5. Індикатори місцевої правозахисної паспортизації: інструмент моніторингу та оцінювання діяльності місцевої влади щодо реалізації та захисту прав людини [Науково-практичне видання]. Київ: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2017. 47 с. 6. Трачук П. А. Місцеве самоврядування в Україні у контексті конституційних та демократичних реформ: монографія. Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2006. С. 214. 7. Танаджі Г. Г. Проблеми розуміння феномену муніципальних прав людини. *Науковий вісник Академії муніципального управління*: зб. наук. праць. Серія: «Право». 2009. № 2. С. 90–97. 8. Цицик О. І. Громада в трансформаційних умовах українського суспільства: філософсько-правова рефлексія: дис. ... д-ра філософ. за спец. 081 Право. Львів, 2021. С. 21–22. 9. Сосуновський С. В. Територіальна громада: соціально-філософський аналіз: дис. ... канд. філософ. наук: спец. 09.00.03. Запоріжжя, 2020. С. 18–19. 10. Альошина Н. М. Територіальна громада як суб'єкт права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Харків, 2014. С. 1. 11. Там само. С. 7. 12. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я. Муніципальні права людини як оптимальний і перспективний напрямок дослідження конституційно-правового та муніципально-правового статусу людини. The 21th International scientific and practical conference «Scientists and methods of using modern technologies» (May 30 – June 02, 2023) Melbourne, Australia. International Science Group. 2023. С. 101–104. 13. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12. Київ, 2004. С. 11. 14. Козюбра М. І. Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку. *Наукові записки. Юридичні науки*. 2015. Том 168. С. 3. 15. Там само. С. 4. 16. Мельник Р. С. Концепція людиноцентризму у сучасній доктрині адміністративного права. *Право України*. 2015. № 10. С. 157. 17. Мельник Р. С. Загальне адміністративне право в питаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. С. 51. 18. Мельник Р. С. Громадянське суспільство, держава та адміністративне право. *Право України*. 2013. № 8. С. 230. 19. Грובה В. П. Система місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02. Харків, 2013. С. 12, 13.

References

1. Prohrama derzhavnoi pidtrymky rozvytku mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini: Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy «Pro derzhavnu pidtrymku rozvytku mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini» vid 30 serpnia 2001 roku. *Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/749/2001#Text> [ukr.]. 2. Kontsepsiia reformuvannya mistsevoho samovriaduvannya ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: Skhvalena rozporiadzheniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 r. № 333-r. *Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> [ukr.]. 3. Batanov O. V. (2023) Liudyna i munitsypalne pravo: vzaiemoziazok ta rozvytok. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 2 [ukr.]. 4. Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny: Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 24 bereznia 2021 roku № 119/2021. *Ofitsiine internet-predstavnytstvo Prezydenta Ukrainy*. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> [ukr.]. 5. Indykatory mistsevoi pravozakhysnoi pasportyzatsii: Instrument monitorynhu ta otsiniuvannya diialnosti mistsevoi vlady shchodo realizatsii ta zakhystu prav liudyny [Naukovo-praktychne vydannia]. Kyiv: Ukrainaska Helsinska spilka z prav liudyny, 2017 [ukr.]. 6. Trachuk P. A. (2006) Mistseve samovriaduvannya v Ukraini u konteksti konstytutsiinykh ta demokratychnykh reform: monohrafiia. Uzhhorod: KP «Uzhhorodska miska drukarnia» [ukr.]. 7. Tanadzhi H. H. (2009) Problemy rozuminnia fenomenu munitsypalnykh prav liudyny. *Naukovyi visnyk Akademii munitsypalnoho upravlinnia*: zb. nauk. prats. Seriia: «Pravo». № 2 [ukr.]. 8. Tsytsyk O. I. (2021) Hromada v transformatsiinykh umovakh ukrainskoho suspilstva: filosofsko-pravova refleksii: dys. ... d-ra filosof. za spets. 081 Pravo. Lviv [ukr.]. 9. Sosunovskiy S. V. (2021) Terytorialna hromada: cotsialno-filofocfkyi analiz: dyc. ... kand. filocof. nauk: cpets. 09.00.03 [ukr.]. 10. Alosyna N. M. (2014) Terytorialna hromada yak subiekt prava: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01. Kharkiv [ukr.]. 11. Tam samo [ukr.]. 12. Baimuratov M. O. & Kofman B. Ya. (2023) Munitsypalni prava liudyny yak optymalnyi i perspektyvnyi napriamok doslidzhennia konstytutsiino-pravovoho ta munitsypalno-pravovoho statusu liudyny. The 21th International scientific and practical conference «Scientists and methods of using modern technologies» (May 30 – June 02, 2023) Melbourne, Australia. International Science Group [ukr.]. 13. Bihun V. S. (2004) Liudyna v pravi: aksiolohichni pidkhdid: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.12. Kyiv [ukr.]. 14. Koziubra M. I. (2015) Pravo i liudyna: linii vzaiemozviazkiv ta tendentsii rozvytku. *Naukovi zapysky. Yurydychni nauky*. Tom 168 [ukr.]. 15. Tam samo [ukr.]. 16. Melnyk R. S. (2015) Kontsepsiia liudynotsentryzmu u suchasni doktryni administrativnoho prava. *Pravo Ukrainy*. № 10 [ukr.]. 17. Melnyk R. S. (2018) Zahalne administrativne pravo v pytanniakh i vidpovidiakh: navch. posib. Kyiv: Yurinkom Inter [ukr.]. 18. Melnyk R. S. (2013) Hromadianske suspilstvo, derzhava ta administrativne pravo. *Pravo Ukrainy*. № 8 [ukr.]. 19. Hrobova V. P. (2013) Systema mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini: problemy teorii i praktyky: avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.02. Kharkiv [ukr.].

Batanov Oleksandr. A person in local self-government: legal understanding of people as the subject-matter basis of modern municipal law

The article considers the issue of creation and implementation of human rights in local self-government from the point of view of the subject of Municipal Law as a branch of law of Ukraine. The phenomenology of municipal human rights in the context of their rise, development and understanding as a new constant of national municipal and constitutional law is studied. The author's definition of municipal human rights is given and the doctrinal analysis of approaches to the interpretation of their content, types, principles, and forms of effectuation is carried out. The aim of the article is to ground the conceptual approaches to understanding the peculiarities of the implementation of human rights, both in the context of the organization and activities

of local self-government and the general processes of civil society and the rule of law; understanding of causes, factors and regularities of their development in the context of formation of territorial communities; analysis of the processes of evolution of municipal human rights in the system of municipal law. It is argued that obstacles to the evolution and recognition of these rights are terminological confusion, lack of common methodological approaches to real and proper recognition of the territorial community before the law, its subjective structure, as well as indecision and lack of real steps in applying new scientific doctrinal approaches existing in the modern doctrine of municipal law. The authors claim that having an individual, group, collective legal status enshrined in the constitution (resident, citizen, foreigner, etc., as well as their respective role positions in the territorial community), a person significantly complements it with its municipal status, which actually leads to the emergence of the phenomenology of municipal human rights.

Key words: municipal law, municipalism, local self-government, local democracy, public authority, municipal authority, territorial community, resident-member of the territorial community, constitutional and legal status of a person and a citizen, municipal human status, municipal human rights.

DOI: 10.33663/0869-2491-2024-35-375-384

УДК 342

О. О. СКРИПНЮК,
кандидат юридичних наук*
ORCID: 0000-0001-5620-7762

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ РФ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті досліджуються особливості визначення політичного режиму рф в українському законодавстві. За допомогою правового аналізу суті та змісту нормативно-правових актів встановлено, що рашизм є юридично нечітким терміном, який позначає одночасно три різні явища: різновид тоталітарної ідеології, різновид політичного режиму і різновид суспільної практики. У зв'язку з цим рекомендовано термін «рашизм» використовувати для позначення політичної ідеології, яка викристалізувалася під час функціонування авторитарного політичного режиму в. путіна (путінізму).

Ключові слова: російська федерація, політичний режим, авторитарний режим, політична ідеологія, рашизм, путінізм.

Skrypniuk Olexandr. On the issue of the russian federation's political regime defining in Ukrainian law

The article studies the peculiarities of defining the political regime of the russian federation in Ukrainian law. Using a political and legal analysis of the essence and content of laws, the author establishes that rashism is a legally inaccurate, umbrella term that denotes three different phenomena at the same time: a type of totalitarian ideology and a type of political regime and a type of social practice. In this regard, it is recommended that the term «rashism» be used to refer to the political ideology that crystallized during the functioning of putin's authoritarian political regime (putinism).

Key words: russian federation, political regime, authoritarian regime, political ideology, rashism, putinism.

Вступ (актуальність теми). Процес напрацювання нормативно-правової бази, яку умовно можна визначити й класифікувати як антиросійську, в Україні розпочався приблизно з 2014 р., коли імперські, загарбницькі наміри сусідньої пострадянської диктатури рф – знищити українську демократичну державу шляхом дестабілізації ситуації в ній та подальшого захоплення територій – перейшли у площину реалізації.

Масив антиросійського законодавства України став правовою відповіддю таким намірам рф, хоча стосується не лише політичного режиму рф та його характеристик. Головне призначення напрацьованих нормативно-правових актів – запобігання і протидія в межах систем національної безпеки, націо-

* Skrypniuk Olexandr, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.)